

Előszó az *Überhaupt*ról írott tanulmányokhoz

Forczek Ákos
PhD. egyetemi tanársegéd (ELTE BTK),
forczek.akos@btk.elte.hu

DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2023.2.1>

Az ELTE BTK Filozófiai Intézete 2022. november 11-én egész napos konferenciát rendezett Bence György, Kis János és Márkus György legendás könyve, a *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* – becenevén az *Überhaupt*, avagy az *Anti-Töke* – szamizdat „megjelenésének” 50. évfordulója alkalmából. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a konferencia – Kis János nyitóelőadásával, Tamás Gáspár Miklós köszöntőbeszédével, számos izgalmas értelmezéssel és Vajda Mihály záró gondolataival – ünnepi esemény volt,¹ amelynek aktualitását csak fokozta, hogy 2022 őszén a mű angol fordításban is napvilágot látott,² azaz megnyílt az út a „magyar marxista reneszánsz” utolsó klasszikusának nemzetközi recepciója előtt is.

De mit ünnepeltünk voltaképpen? Meggyőződésünk szerint nem pusztán egy történelmi dokumentumot, a marxizmustól távolodó, majd a demokratikus ellenzékben földalatti otthonra találó gondolkodók tájékozódási pontjainak egyikét, amelynek ott és akkor, a szabadság kis köreiben komoly helyi értéke volt, és amelyet *egykori* helyi értéke miatt ma is becsben tartunk. Az efféle elismerés inkább ünneprontó volna, semmint ünnepi, hiszen (Hegellel szólva) egy alkotás *néhaj* jelentőségének bizonygatásával csupán a *mostani* jelentéktelenségét igazolhatjuk.³ A valódi emlékünnepen „rólad van szó” (*tua res agitur*), hangsúlyozza Ernst Bloch. Ilyenkor „a múlt ismét betör a Mostba”, vagy másképpen: „a Most kirobbantja a múltat hajdani történelmi lefolyásából”.⁴ Ha tehát a konferencia ünnepi esemény volt, csak a történelméből kirobbanó és a Mostba újra betörő mű tehette azzá. S hogy valóban azzá tette-e, azt lapszámunk Olvasója is megítélheti a tanulmányokká bővített előadások alapján: tematikus blokkunkat ugyanis ezek a szövegek képezik.

Vállalkozásunk hiánypótlónak tekinthető, hiszen az *Überhaupt* korábban még sohasem került „akadémiai” viták középpontjába. Amíg tilalmi listán volt, csupán a szamizdat irodalomban utalhattak rá, ám e hivatkozások jobbára a könyv lefegyverző ereje előtti

1 A szervezők – Kapelner Zsolt, Nagy Dániel Gergely és Forczek Ákos – külön köszönettel tartoznak a konferencia előkészítő megbeszéléseibe ugyancsak bekapcsolódó Csordás Attilának fontos és értékes javaslataiért.

2 Márkus – Kis – Bence 2022.

3 Hegel 1983, 30.

4 Bloch 1969, 481–83.

tisztelgésre szorítkoztak – ahhoz hasonlóan, ahogy Vajda Mihály ’70-es évekbeli írásainak egyikében látjuk: „[ehhez] tárgyilag a magam részéről hozzátenni semmit sem tudok”.⁵ A rendszerváltás utáni években azután a mű megjelenhetett végre, de sokáig változatlanul visszhangtalan maradt, minthogy a kritikai gazdaságtani vizsgálódások – és egyáltalában a Marx-stúdiumok – jóformán teljesen megszűntek. A közelmúltban azonban a könyv iránti érdeklődés szembetűnően megélénkült, éspedig igen sajátos módon. Amint erre Kis János is rámutat: az új felfedezők általában a Marx felé vezető úton találják rá az *Überhaupt*-ra, amely szerzői és akkori progresszív olvasói számára viszont a marxista hagyománnyal való szakítás dokumentuma volt.⁶ Ez a különös kettősség a lapszámunkban közölt tanulmányok esetében is tetten érhető.

Tíz írást egybegyűjtő tematikus blokkunkat Tamás Gáspár Miklós köszöntőbeszédének szerkesztett változatával nyitjuk. Tamás megindító szavai után Kis János tanulmánya következik, amelyben a szerző az egalitárius liberalizmus álláspontjáról bírálja az általa évtizedekkel ezelőtt meghaladott szocialista ideált. Weiss János a létező szocializmusok politikai gazdaságtana, valamint a „marxista reneszánsz” *kritikai* gazdaságtanoként meg születő *Überhaupt* diskurzusainak összehasonlító elemzését végzi el esszéjében. Grósz Eszter az *Olvasni A tőkét* című kötetet veti össze a művet, és eltérő kritika-, illetve tudományosményeik szisztematikus összefüggéseit vizsgálja. Orthmayer Imre a szocialista gazdaság marxi modelljét és a marxi kommunizmusfelfogás nem gazdasági aspektusait bírálja az *Überhaupt* alapján. Szalai Miklós a központosított munkaidő-gazdaság újabb – az *Überhaupt* ellenvetéseivel szemben védhető – marxista modelljeit vázolja, amelyek azonban állítása szerint továbbra sem képesek kezelni az úgynevezett „hallgatolagos tudás” problémáját. Szilágyi Botond a politikai gazdaságtan marxi kritikája, valamint a pozitív szocialista gazdaságtanok közötti módszertani különbségekre fókuszál Moische Postone munkásságára támaszkodva, és amellet érvel, hogy a szocialista gazdaságtanok tényleges következtelenségei és ellentmondásai nem érvénytelenítik a marxi vállalkozást. Ehhez hasonló eredményre jut e sorok írója is, aki dolgozatában a *Neue Marx-Lektüre* értelmezési hagyományának fényében bírálja Márkus, Bence és Kis *Tőke*-olvasatát. Ezt követő tanulmányában Kapelner Zsolt arra kérdez rá, vajon megalapozott-e az *Überhaupt* azon előfeltevése, amely szerint a fennálló rend radikális átalakítását kizárólag az alternatív társadalmi rendszer modelljének kidolgozása és újabb patológiák nélküli működőképeségének bizonyítása esetén jogosult szorgalmazni. Tematikus blokkunk utolsó szövege a *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* angol kiadásához írott előszó magyar változata. Kis János e tanulmánya ugyan nem hangzott el a konferencián, ám a legszorosabban kapcsolódik témánkhoz, és a szerző megtisztelő felajánlása nyomán örömmel közöljük lapszámunkban az Ábrahám Zoltán által készített fordítást. A tematikus blokk társszer-

5 Vajda 2015, 472.

6 Kis 2023, 12.

kesztője Nagy Dániel Gergely volt, segítségével nélkül a lapszám nem születhetett volna meg – szeretném ezúton is megköszönni munkáját.

A kötetünket záró Kritérium rovat három könyvkritikát közöl. Takács Dániel László Laura 2022-es, Cogito-díjas munkáját (*Vég és végtelenség. A narratív lezáratlanság posztmodern motívuma*), Serfőző Krisztián Bernáth László tavaly megjelent, MFT nívódíjas *Létezik-e szabad akarat?* című kötetét, Kéri Dénes pedig Steiger Kornél legújabb sztoikus filozófiával foglalkozó összeállítását (*Musonius Rufus és Sztoikus Hieroklész töredékei. Kebész táblaképe*) tekinti át.

Bibliográfia

- Bloch, Ernst. 1969. *Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hegel, Georg W. F. 1983. *A jogfilozófia alapvonalai*. Ford. Szemere Samu. Budapest: Akadémiai.
- Kis János. 2023. „Ideáljainkról gondolkodva. Miért nem vagyok szocialista?” *Elpis* 16/2: 11–38.
DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2023.2.3>
- Márkus György – János Kis – György Bence. 2022. *How Is Critical Economic Theory Possible?*, szerk. John Grumley – János Kis. Ford. Bálint Bethlenfalvy. Leiden – Boston: Brill. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004518483>
- Vajda Mihály 2015. *Utam Marxtól*, szerk. Sümegi István. Pozsony: Kalligram.